

Kukkapenkissä kasvaa pala historiaa

”Mutta antaa kasvitarha, sen hedelmäpuut, sen pensaat ja kukkaset muutakin nautintoa, eikä vaan hyötyä. Sen vihannat puut ja pensaat kaunistavat kotimme; siellä löytää elämän vaivoista väsynyt henkemme päivän helteessä ja illan viileydessä miellyttävän ja rauhasan tyyssijan; sillä on kukkasia tarjottavana elämän ilohetkinä ja surun synkkinä päivinä; se on meidän kotionnemme suloinen ystävä ja pikkulastemme paratiisi.” Eräs kasvitarhan ystävä (H.A. Printz) 1896

Millaisia muistoja sinulla on perinnekasveista? Minulle ukonhatut ja akileijat tuovat mieleen lapsuuden ja kesät mummolassa. Kukkien kiehtovat muodot, silkkiset terälehdet ja upeat värit hyödynnettiin tarkasti tikku-ukkojen juhlapukuina. Kukista tuli tuttuja samalla tavalla itsestään selvästi, kuin vaikkapa koivusta ja kuusesta. Uskon että en ole kokemuksineni yksin. Perinnekasveihin liittyy muistoja menneestä ja muistumia eletyistä hetkistä.

Perinnekasvit ovat arvokkaita vielä nykyäänkin. Vanhat kasvikkannat ovat yleensä kestäviä ja helppohoitoisia, toisin sanoen nykyaikaisen pihanhoitajan unelmakasveja. Perinnekasvien avulla uusiinkin puutarhoihin saadaan tuotua pala historiaa: tämä aaprotti kasvoi ennen mummolan rappusten pielessä ja mummolalla oli tapana ohikulkeissaan hipaista sitä vapauttaakseen sen tuoksun; tämän leimukukan isotäti toi kartanosta ollessaan siellä piikana.

Kasvit ovat aikoinaan kulkeutuneet talosta toiseen pistokkaina, juurenpaloina tai siemeninä. Kauneimmista yksilöistä on pyydetty jakopaloja, jolloin levitykseen ovat valikoituneet edustavimmat muunnokset. Näin kasvit ovat valinnan kautta jalostuneet ja parhaimmat yksilöt ovat selvinneet läpi ankarien talvien ja kuivien kesien. Perinnekasvit ovat vuosikymmenien kokeilujen tuloksena todistetusti ilmastoomme sopeutuneita. Tällaisilla kasveilla on suuri merkitys myös muuttuvissa ilmasto-oloissa.

Tämän ajan puutarhatrendejä ovat markkinatutkijoiden mukaan elämyksellisyys, rauha ja onnellisuus, yhdessä tekeminen ja yhteisöllisyys, tarinat ja sukupolvien ketju, sekä luonnon monimuotoisuus ja puutarha kokonaisvaltaisena elämäntapana. Perinnekasvien käyttäminen puutarhoissa voi olla vastaus näihin toiveisiin.

Perinnekasveja ikävä kyllä harvemmin löytyy taimimyymälöistä tai puutarhakaupoista. Ja jos löytyykin, kasvit saattavat edustaa vain ohutta siivua siitä lajien, lajikkeiden ja muunnosten kirjosta, mikä piholla kukoistaa. Suurin osa kukintojen, värisävyyden ja tuoksujen monipuolisuutta edustavista kasveista kasvavaakin edelleen yksittäisinä kasvustoina yksityispihoilla, missä niitä saattaa uhata unohduksen ohella rakentaminen ja pihojen uudistaminen. Näiden kasvien arvo olisikin tärkeää tehdä näkyväksi ja samalla kerätä talteen perinnekasvien parhaimmisto geenipankiksi tulevaisuutta varten.

Tarinat elävät perinnekasveissa

Akileijaa (lehtoakileija, *Aquilegia vulgaris*) on kasvatettu Suomessa lääkinnällisiin tarkoituksiin jo keskiajalla. Kasvupaikan suhteen vaatimaton, kauniisti ja uskollisesti kukkiva akileija nousi koristekasvina suosioon

PIRKANMAAN PERINNEPIIHA OPPIMISYMPÄRISTÖ -HANKE

1800- ja 1900 – luvun taitteessa. Rakkaalla lapsella on useita nimiä, niin myös akileijalla, jota on kutsuttu mm. kotkankäpäläksi, mamsellinmyssyksi, kirppukukaksi, kanakukkaseksi tai apleijaksi ja akleijaksi.

Kuten akileijalla, lähes kaikilla muillakin perinnekasveilla on ollut useita nimityksiä. Niitä on käytetty paikallisesti tai alueellisesti, jopa niin, että perheen keksimä nimi on kulkenut sukupolvelta toiselle kasvin ainoana nimenä. Vasta taimimyymälässä on saatettu havahtua siihen tosiasiaan, että vaikkapa ”neidon silmäripsiä” ei ole yleisesti tarjolla, eikä myyjänä toimiva puutarhuri ole moisesta kasvista koskaan kuullutkaan.

Sen lisäksi, että on tärkeää saada talteen perinnekasvien parhaimmiston geeniperimä, on tärkeää tallentaa myös kasvien mukana kulkevat nimet ja tarinat. Nimet kertovat siitä, millaisena kasvi on nähty; onko sillä ollut jokin hyötykäyttö ja mitä huomionarvoisia ominaisuuksia sillä on ollut. Esimerkiksi akileijasta käytetty nimitys kotkankäpälä viittaa kukinnan kynsimäisiin muotoihin, kun taas kirppukukka kertoo, että kasvi tekee valtavan määrän pieniä, kirppumaisia siemeniä.

Kasveihin liittyvät tarinat tallentavat paikallishistoriaa. Perennoihin liittyvät tarinat eivät ole aina niin juhlavia, kuin vaikkapa karsikko- ja muistopuihin liittyvät kertomukset elämästä ja kuolemasta. Tarinat kertovat usein arjesta ja ihmisistä; miten on piristetty päivää kukkien tuoksulla tai pihistetty kartanosta upea koristekasvi torpan pihan kaunistukseksi.

Perinnekasvit ja niihin liittyvät tarinat talteen Pirkanmaalta

Perinnekasveiksi määritellään sellaiset kasvit, jotka on tuotu Suomeen ennen kaupallisen taimitarhatuotannon yleistymistä ja jotka ovat levinneet pihalta toiselle pistokkaina, siemeninä ja juurenpaloina. Tällaiset kasvit ovat vaarassa jäädä uudemman lajiston varjoon ja niihin liittyvät tarinat alkavat hiljalleen unohtua. Tästä syystä kasveja on alettu järjestelmällisesti kerätä talteen.

Yksi perinnekasveja keräävä taho on Ahlmanin koulun Säätiön hallinnoima Pirkanmaan perinnepiha oppimisympäristö –projekti, jonka tavoitteena on kerätä talteen pirkanmaalaisen perinnekasvien parhaimmisto sekä kasveihin liittyvät tarinat. Projektissa rakennetaan Ahlmanille Tampereelle kaikille avoin oppimisympäristön perinnekasveista ja niiden käytöstä niin perinteisissä pihapiireissä kuin nykyaikaisillakin pihjoilla.

Pirkanmaan liitto on myöntänyt rahoitusta hankkeen toteuttamiseen Euroopan aluekehitysrahastosta. Myös Tampereen kaupunki osallistuu rahoitukseen. Hanke on alkanut 1.1.2011 ja päättyy 31.12.2013.

Intohimoiset kasviharrastajat tiedonvälittäjinä

Projekti aloitettiin tekemällä esiselvitys pirkanmaalaisen puutarhakulttuurin erityispiirteistä ja niistä reiteistä, joita pitkin kasvit ovat maakunnassa kulkeutuneet. Selvityksen tekijä Pauliina Ristola joutui kuitenkin toteamaan, että pirkanmaalaisen puutarha- ja pihaperinteen ominaispiirteitä on hankala löytää. Tyyli ja muotivirtaukset ovat kulkeneet läpi Suomen ja varsinkin suurempien kaupunkien alueilla ”paremman väen” pihapiirit ovat muotoutuneet samoja periaatteita seuraillen saman yhteiskuntaluokan sisällä.

Pirkanmaan Perinnepiha -hanke
Ahlmanin koulun Säätiö
Hallilantie 24
33820 Tampere
www.ahlman.fi
krista.makela@ahlman.fi
puh. 043 824 3287

PIRKANMAAN PERINNEPIHA OPPIMISYMPÄRISTÖ -HANKE

Uutena näkökulmana päädyttiinkin lähestymään puutarhakulttuurin pirkanmaalaisuutta täällä vaikuttaneiden puutarhaharrastajien kautta. Perinnekasvit eivät useinkaan ole alkuperäisesti pirkanmaalaisia, vaan niitä on saatettu tuoda kaukaakin, jopa ympäri pohjoista pallonpuoliskoa suuntautuneilta kasvienkeruumatkoilta. Pirkanmaalaiseksi kasvin tekee se, että se on kokeiltu ja hyväksi havaittu pirkanmaalaisilla pihoidilla. Lisäksi kasvi on osunut pirkanmaalaiseen kauneuskäsitykseen niin vahvasti, että sitä on haluttu levittää pihalta toiselle.

Puutarha-aatteen levittäjiä yhdistää intohimo puutarhaan ja kasveihin, ei niinkään koulutustausta tai yhteiskunnallinen asema. Tällaisia pirkanmaalaisia puutarhaharrastajia, niin sanottuja kansanbotanisteja, löytyi pirkanmaalaisen puutarhakulttuurin esiselvityksessä muutamia. Yksi heistä on hämeenkyröläinen Herman Adolf Prinz.

Prinz (1849-1923) teki päivätyönsä Kyröskosken paperitehtaan paperimestarina, mutta hänen saavutuksenaan mainitaan myös Kyröskosken kasvinviljelyn ja puutarhanhoidon edistäminen. Hän mm. suunnitteli tehtaan oman puutarhan ja istututti hankkimiaan hedelmäpuiden taimia työläisten pihoidille. Omassa puutarhassaan Kukkasmaassa hän kokeili harvinaisia kasvilajeja eri puolilta maailmaa. Konkreettinen näyttö Prinzin laaja-alaisesta puutarhatuntemuksesta on Hämeenkyrön ja Viljakkalan Maataloudellisen yhdistyksen julkaisema kirja Kasvi- ja puutarhahoidosta (1896). Nimimerkillä ”Eräs kasvitarhan ystävä” kirjoitetun kirjan ohjeet ovat edelleen käyttökelpoisia. Kirjassa tuodaan esiin mm. jälleen ajankohtaisia neuvoja luonnonmukaiseen puutarhanhoitoon.

Hämeenkyrössä on samoihin aikoihin elänyt toinenkin kansanbotanisti, Kalle Linnusmäki, joka vaihtoi tiiviisti ajatuksia ja kasveja Prinzin kanssa. Hämeenkyröläisillä oli yhteys myös samaan aikaan Nokialla puutarha-asioissakin vaikuttaneeseen Pitkäniemen sairaalan ylilääkäriin Emil Hougbergiin. Puutarhaharrastajien verkostoja löytyi myös Oriveden ja Valkeakosken väliltä. Visavuorelle upean puutarhan perustanut kuvanveistäjä Emil Wikström oli tarkka kirjanpitäjä ja hänen muistiinpanoistaan löytyy mm. maininta siementenvaihdosta Orivedellä vaikuttaneen Hugo Hörtsänän kanssa.

Tällaisia kasviharrastajia on varmasti ollut enemmänkin ja heitä löytyy keskuudestamme edelleen. Yksi Pirkanmaan perinnepihaprojektin tavoitteista onkin löytää näitä kasviharrastajia ja seurata heidän muodostamaansa kasvien- ja tiedonvälitysverkosta.

Kasvienkeruun työkaluja

Perinnekasveja kerätessä on tärkeää ottaa huomioon muutama asia: missä kerätyt kasvit tulevat kasvamaan, kuka niitä hoitaa, sekä miten kasvien tiedot saadaan talteen. Tietojen tallentamiseksi Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksella on kehitetty kasvikeruulomaketta, joka toivottavasti saadaan laajempaan käyttöön. Perinnekasveja on onnistuneesti kerätty talteen esimerkiksi Yläneellä, missä kotiseutumuseon pihalle on kylältä löytyneitä kasveja käyttäen perustettu paikallisen kasviharrastaja Anton Korvan mukaan nimetty Korvan kasvitarha.

Ahlmanin perinnepihalle saadaan toivottavasti kerättyä kattava valikoima perinnekasveja talteen ja perinnepiha tulee aikanaan toimimaan pirkanmaalaisena perinnekasvitietokeskuksena. Kasveja kannattaa

PIRKANMAAN PERINNEPIHA OPPIMISYMPÄRISTÖ -HANKE

kerätä talteen myös alueellisesti, mikäli vaikkapa paikallismuseossa löytyy tähän innostusta ja resursseja. Kannattaa kuitenkin muistaa H.A. Prinzin aikoinaan kasvitarhan perustajalle antama ohje:

”Ensiksi tahdon mainita, että se, joka alkaa kasvitarhaa rakentamaan, tekee viisaasti, jos hän ei tee sitä suuremmaksi, kuin voi hyvin hoitaa, sopiihan sitä joskus jatkaa, jos niin tahtoo.”

Käsitteistöä

- Maatiaiskasvi: Lajike, joka on ollut viljelyssä jo ennen tieteellistä kasvinjalostusta. Kantojen sisäinen vaihtelu on runsasta.
- Isoäidin kasvit, vanhanajan kasvit: korostetaan kulttuurihistoriallista näkökulmaa.
- Alkuperäiskasvi: Luonnonkasvi, joka on tullut Suomeen jääkauden jälkeen.
- Muinaistulokas: Kasvi, joka on kulkeutunut Suomeen ihmisen myötä ennen 1600-lukua.

Kasvikuulutus: Ole mukana viemässä perinteitä tulevaisuuteen

Onko sinulla tiedossasi vanhoja perinnekasveja pirkanmaalaisilta pihoilta ja puutarhoista? Anna meille vinkki vanhoista kasvikannoista, niin pääset mukaan perinnepihan luomiseen.

Kasvit voivat olla koristekasveja tai hyötykasveja; yrttejä, perennoita, pensaita tai vaikkapa yksivuotisia kesäkukkia, joiden siemenet ovat säilyneet sukupolvelta toiselle. Kerro meille myös perinnekasveihin liittyvät tarinasi. Mitä muistoja kasvi herättää? Miten kasvi on kulkeutunut pihallesi, keneltä ja mistä se on lähtöisin? Mitä sattumuksia kasvi on päässyt todistamaan? Kuinka se on menestynyt ja millaista hoitoa vaatinut?

Kasvivinkkisi voit ilmoittaa Krista Mäkelälle

krista.makela@ahlman.fi

gsm. 043 824 3287

Lisätietoja: <http://www.ahlman.fi/perinnepiha>